

Краса землі моєї України

методичні поради на допомогу популяризації екологічних знань

Вступ

*Люби природу не як символ
Душі своєї.
Люби природу не для себе –
Люби для неї*

Максим Рильський

Україна одна з найбільших за територією, чисельністю населення та економічним потенціалом держав Європи. На її території зосереджені величезні природні багатства, але суто колонізаторський підхід і безгосподарність призвели не тільки до порушення, а й до руйнування природних ландшафтів. Надмірна концентрація сільського господарства та промисловості зумовила катастрофічне забруднення повітря, води та ґрунту. Сучасні масштаби екологічних змін створили реальну загрозу життю та здоров'ю громадян України.

Аналіз антропогенного впливу на природні екосистеми показав, що деградація довкілля України набула таких масштабів, що вийшла за межі швидкості пристосування живих організмів до середовища існування, тобто втрачена стійкість екосистем.

Джерела безпосередньої загрози здоров'ю людини – широке використання в народному господарстві держави шкідливих хімічних сполук, у першу чергу пестицидів, контроль над використанням яких значною мірою втрачено. Постійно інтенсифікуються технології: такі параметри як температура, тиск, вміст небезпечних речовин зростають і наближаються до критичних. Спостерігається зростання випадків захворювань, спричинених вживанням неякісної питної води та продуктів харчування.

Одвічна єдність людини з природою увійшла в протиріччя з цивілізацією. Надто довго у нашій свідомості панувало почуття зверхності над природою, коли ми вважали, що не треба чекати від неї милості, а лише брати, брати...

Прогноз комісії ООН з проблем навколишнього середовища свідчить, що в найближчі 30 років під впливом людської діяльності на планеті Земля відбудуться незворотні зміни: деформується 75 % земної поверхні, щезне чверть видів фауни, стане дефіцитом чисте повітря і питна вода.

Тепер людству треба вчитися жити в ладу з природою, допомагати їй, а це значить покращувати і якість власного життя. Однак, це не можливо без формування екологічної освіти, екологічної інформованості, екологічної культури економістів, політиків, керівників усіх рівнів, кожного окремо взятого пересічного громадянина незалежно від його фаху, займаної посади, віку, соціального статусу та професійного рівня.

Свого часу В.Вернадський спробував окреслити критерії гармонійного співіснування людини і природи. Важливу роль у досягненні цієї гармонії відіграє екологічний світогляд. І саме формування екологічної свідомості, екологічного світогляду, популяризацію екологічних знань він вважав однією з найважливіших ланок просвітницької діяльності.

Значну роль у вдосконаленні природоохоронної роботи, забезпеченні гармонійного розвитку, поширенні екологічних знань відіграють бібліотеки як найбільш доступні суспільні науково - інформаційні і просвітницькі заклади.

При підготовці заходів екологічної тематики радимо використати такі форми як виставки-застереження, виставки -репортажі, виставки-роздуми, дні довкілля, дні Землі, екоекторії, екологічні діалоги, екологічні калейдоскопи, літературно-географічні мандрівки, екологічні ігри, прес- конференції з охорони природи на теми: «Природа. Екологія. Людина», «Дзвони екологічної біди», «Природа не прощає помилок», «Поки не пізно: екологія і ми», «Надзвичайні екологічні ситуації», «Голос природи - голос життя»,

«Про дива і таємниці природи-чарівниці», «Екологічний барометр: факти, проблеми, події», «Людина і природа – сьогодні і завтра».

Цікаві матеріали з питань екології можна знайти в науково-популярних журналах «Віче», «Довкілля та здоров'я», «Політика і час», «Наука и жизнь», «Экология и жизнь», газетах «Урядовий кур'єр», «Голос України», «День» та інш.

Знання про природу разом з любов'ю до неї розвивають у людини людяність. Тому так важливо не тільки розкрити перед читачами закони природи, але й навчити їх відчувати її красу. Цьому сприятимуть конкурси на кращий вірш про природу, виставки виробів з природних матеріалів, виставки квітів, творів художників, музичні конкурси.

В Україні функціонують спеціалізовані організації, які працюють за форматом інформаційних агентств і здійснюють заходи, спрямовані на підвищення поінформованості громадян щодо екологічних питань. Це такі організації як Центр екологічної освіти та інформації, інформаційно-видавничий центр «Зелене досьє». Ці організації випускають періодичні видання: «Екологічний вісник», «Екологічна фізіологія та неосферологія» (Всеукраїнська екологічна ліга), «Рідна природа» (Товариство охорони природи), «Зелений світ» (УЕА «Зелений світ»), «Ойкумена», «Світ в долонях», «Дніпро: партнерство в ім'я відродження» (Національний екологічний центр України), «Паросток» (Всеукраїнський благодійний фонд «Паросток»), «Птах» (Українське товариство охорони птахів).

Всеукраїнська екологічна ліга видає свою бібліотечку, до якої входять методичні розробки для освітян серій «Природоохоронні акції ВЕЛ», («Збережи ялинку», «Посади своє дерево», «Струмочок, річечка, ріка», «Прибери планету», «Первоцвіт»), «Екологічна освіта і виховання», «Екологічна варта». У 2002 році Всеукраїнською екологічною лігою засновано науково-популярний журнал «Екологічний вісник», який публікує актуальні матеріали з проблем екології, ботаніки, екологічного права та екологічного виховання і може бути використаним бібліотечними працівниками при підготовці різноманітних заходів. Цікаві матеріали можна знайти і на сайті Всеукраїнської екологічної ліги (<http://www.ecoleague.net>). Електронний аналог Українського реферативного журналу «Джерело» - загальнодержавна реферативна база даних «Україніка наукова» забезпечує найбільш оперативною науковою інформацією з екології, що виходить на терені України. Бази даних представлені в мережі Інтернет, он - лайновий доступ на Web-сервері Наукової бібліотеки України ім. Вернадського: (<http://www.nbuv.kiev.ua/db/ref.html>). Для задоволення інформаційних потреб користувачів можна використовувати тексти електронних документів Наукової електронної бібліотеки України (<http://www.nbua.kiev.ueb/ep/html>).

Правові аспекти екології

За роки незалежності в Україні створено нове природоохоронне законодавство. Воно включає Земельний (1992), Лісовий (1994), Водний (1995) Кодекси, Кодекс про надра (1994), а також закони України:

- Про охорону навколишнього природного середовища (1991);
- Про природно - заповідний фонд (1992);
- Про охорону атмосферного повітря (1992);
- Про тваринний світ (1993);
- Про екологічну експертизу (1995);
- Про використання ядерної енергії та радіаційну безпеку (1995);
- Про поводження з радіаційними відходами (1995);
- Про відходи (1998);
- Про рослинний світ (1999);
- Про зону надзвичайної екологічної ситуації (2000);
- Про захист населення і територій від надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру (2000);

- Про об'єкти підвищеної небезпеки (2000);
- Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі на 2000 - 2015 роки (2000);
- Про загальнодержавну (національну) космічну програму України на 2003 - 2007 роки (2002) ;
- Про охорону земель (2003);
- Про екологічний аудит (2004).

Матеріали до дайджесту «Природа і людина: тривоги сьогодення»

Певно у більшості людей слово «природа» викликає асоціації з живим світом – рослинами, тваринами. Людина теж є частиною цього світу. Вона змінила хід еволюції біосфери, а на початку третього тисячоліття ці зміни набувають досить загрозливого характеру і для самого людства.

Щоденно в світі гине в середньому декілька видів рослин і тварин.

Сьогодні фауна Землі налічує близько 2 млн. видів тварин. Протягом останнього тисячоліття вимерло або знищено понад 140 видів птахів і понад 100 видів тварин. Під загрозою знищення близько 600 видів птахів і 120 видів ссавців, багато риб, земноводних, молюсків, комах. В Україні ще в XVI столітті були винищені кулани, в XVII - XIX століттях – сайгаки, тури, степові орли, олені, рідкісними стали соколи, лебеді, летючі миші.

Не менш катастрофічною є ситуація з рослинним світом планети. Під загрозою зникнення опинилося близько 20 - 25 тис. видів рослин (усього їх - 430 тис. видів). Нині під загрозою – бамбукові ліси Азії. Понад половина з 1200 видів бамбука перебуває на межі зникнення. Масове вирубування лісів негативно позначається на становищі багатьох тварин, наприклад, гігантської панди.

В гірському Криму ненормований випас худоби і вирубування лісів призвели до суцільного розвитку ерозійних процесів. Не так давно ми були свідками страшної повені на Закарпатті, серед причин якої теж було вирубування лісів.

Для природи немає тварин корисних чи шкідливих – їй всі потрібні. Спробуйте витягти з годинникового механізму якусь деталь. Зупиниться. А ми вважаємо себе господарями природи і не рахуємося ні з чим. Гора? Зрівняємо з землею. Яма? Закидаємо. Вовк? Треба знищити всіх до одного. А чи не завдаємо ми собі шкоди на цьому шляху? Чи не викидаємо якісь деталі з механізму природи, який згодом може зупинитися. Адже зникли внаслідок нашої «далекоглядності» десятки видів тварин і рослин, обміліло багато річок, на місці учорашніх лісів з'явилися пустелі.

Охорона природи в Україні, на жаль, далека від бажаного. Одним із свідчень цьому є хоча б кількість заповідників – 16 природних і 4 – біосферних. Це становить 3,9% від території держави. У більшості європейських країн заповідники займають 6 -7% , а в північній Європі – 11%.

В Україні радіонуклідами забруднено понад 4,6 млн. га земель у 74 районах 22 областей.

Словосполучення «глобальне потепління» настільки часто звучить, що, здається, вже перестало бути страшним. Вугілля, нафта, природний газ – основні рушії світової економіки – містять вуглець, який прадавні рослини поглинули мільйони років тому. Нині він повертається в атмосферу і наслідки цього – парниковий ефект, танення льодовиків, підвищення середньої температури (упродовж останнього століття на пів градуса, а до кінця XXI ст. вона може зрости на 1,5 - 2,5 °C) – це лише деякі з ознак потепління клімату. Серед інших наслідків, які чекають людство – неймовірна спека влітку, сильні шторми,

несподівані засухи і зливи, зміна ареалів проживання рослин і тварин. До кінця століття концентрація вуглекислого газу зростає на 200-600 одиниць. Це може стати справжньою катастрофою – загинуть коралові рифи (які вже почали гинути), розширяться пустелі, зміниться напрям морських течій (на Британських островах та у Скандинавії стане набагато холодніше, а в інших районах земної кулі навпаки – потеплішає).

Потрібно вже не бити на сполох, а робити реальні кроки для того, щоб наші нащадки не вивчали більшість тварин Землі лише за малюнками, щоб вони могли дихати нормальним повітрям і не труїтися на кожному кроці, щоб у них було майбутнє не в пустелі, а в квітучому саду нашої земної планети.

Матеріали до екологічного досьє «Екологічна свідомість українців: традиції і сьогодення»

Бережливе ставлення до природи в наших пращів формувалося не одне століття. Насамперед залежність селянина від природи була значною. Саме вона вплинула на розвиток традиційних занять українців. Релігійні уявлення неодмінно пов'язані з природою і не дивно, адже українці жили в найбагатших природних умовах, милувалися доброю Ненькою - Землею, ставилися до неї з повагою, як до справді живої істоти. Ще, починаючи з сивої давнини, наші пращури казали: «Доглядай землю плідну, як матір рідну».

Ставлення до землі українського селянина було близьким до обожнення. Її величали святою і матір'ю. Як найстрашніша клятва сприймалася клятва землею. Землю не можна було бити без потреби палицею чи ще чимось: це вважалося таким самим гріхом як бити рідну матір.

У зверненнях своїх до сил небесних, спочатку в язичництві, а потім в християнстві, українці насамперед прохали: «Роди, Боже, як торік». Прохали, «...щоб мати густо кіп на полі, багато роїв на пасіці, багато ягнят, телят, лошат, щоб мороз не морозив жита, пшениці і всякої пашниці, щоб у садку родило дерево, а в дворі плодилася птиця».

Від часів формування первинних уявлень про природу беруть початок і традиції дбайливого ставлення до неї. Далі вони поступово отримують законодавчу основу за часів Київської Русі. Так, «Руська правда» Ярослава Мудрого мала вже положення, які охороняли тварин. Спочатку вони розглядалися переважно як приватна власність, але пізніше, у Литовському статуті 1529 року, охорона цінних тварин набуває екологічного підходу, який удосконалюється протягом XVII - XVIII ст.

У XIX столітті, коли наукова і технічна революції спричинили новий виток індустріалізації, гостро постало питання про збереження природи, раціональне використання природних ресурсів. Тоді і виникла екологія як окрема наука, яку в 1866 році заснував німецький біолог Ернст Геккель. Дещо символічно, що перша частина слова в перекладі з грецької означає «дім», «логос» - наука. Стати мудрим господарем в нашому домі ми можемо, вивчивши науку про нього.

XIX – початок XX століття – період заснування рухів на користь збереження тваринного світу й пам'яток природи, злет яких припадає на другу половину XX століття. І, безперечно, провідні українські природодослідники, зокрема Михайло Максимович і його «Размышление о природе», ботанік Степан Рудницький, а пізніше геохімік Володимир Вернадський («Учення про біосферу й ноосферу землі») вже тоді ставили питання тендітності нашої природи, говорили про існування певної рівноваги між нею й результатами людської діяльності, яку нерозумно й небезпечно порушувати.

Звичайно, середина XX століття, особливо 60-ті роки, стали переломними в оцінці взаємодії між людиною і природою.

Можна чимало говорити про досягнення природоохоронців чи екологів у XX столітті. Але для вирішення найважливішого завдання – формування буденної екологічної

свідомості пересічного українця – зроблено тільки перші кроки за часів незалежності України.

Ми маємо навчити наших сучасників бути Людиною з великої літери у храмі на ім'я Природа. Кожне нове покоління по своєму пізнаватиме Землю, як пізнаємо її ми тепер.

Літературне лото «Красою душу напоїти»

Якою ми залишимо природу після себе? Про це слід

думати кожному. Охоронна грамота може бути у кожного в серці, в тій позиції, яку підказує нам власна совість.

Українці здавна вшановували природу, ставилися до неї по материнському дбайливо. Це закладено і в наших традиціях, і в нашій ментальності. Бо де ще, в якій поезії з такою любов'ю оспівувалися чиста вода, калина, верби і тополі, чайки і лелеки:

*І все то те, вся країна
Повита росою,
Зеленіє, вмивається
Дрібною росою.
Споконвіку вмивається,
Сонце зустрічає...
І нема тому почину,
І краю немає.*

Т.Г.Шевченко.

*Накинув вечір голубу намітку
на склений обрій, на вишневий сад,
і бачу я крізь ажурову сітку
сузір'їв перших золотавий ряд.
Село затихло: ніч коротка влітку,
і зморений косар спочити рад.
Деся кумкають жаби, і срібну нитку
пряде одноголосий хор цикад.*

М. Драй – Хмара

*...Буває часом сліпну від краси.
Спинюсь, не тямлю, - що воно за диво, -
Оці степи, це небо, ці ліси -
Усе так гарно, чисто, незрадливо, -
Усе як є - дорога, явори,
Усе моє, все зветься Україна.
Така краса висока і нетлінна,
Що хоч спинись і з Богом говори.*

Л. Костенко

*Прилетять журавлі. Я вже чую їх крик
угорі у вечірню годину:
В шумі теплomu барв, сяйві тихому рік
прилетять журавлі на Вкраїну.
А вона усміхнеться буянням вогнів,
зацвіте молодими садками,
мов троянда сама... Серце зіллє свій спів
з солов'їними щастя піснями.*

В.Сосюра

«Надворі весна вповні. Куди не глянь – скрізь розвернулося, розпустилося, зацвіло пишним цвітом. Ясне сонце, тепле й приязне, ще не встигло наложити палючих слідів на землю: як на Великдень дівчина, красується вона в своїм розкішнім убранні... Поле – що безкрає море – скільки зглянеш – розіслало зелений килим, аж сміється в очах. Над ним синім шатром розіп'ялось небо – ні плямочки, ні хмарочки, чисте, прозоре – погляд так і тоне...»

П. Мирний «Польова царівна»

«Чудовий Дніпро у тиху погоду, коли вільно і плавно мчить крізь ліси й гори повні води свої. Ані ворухнеться, ані загуркотить. Дивишся і не знаєш, іде чи не йде його не велична широчінь, і, здається, неначе увесь вилитий він із скла і неначе блакитний дзеркальний шлях, без міри в ширину, без кінця в довжину; пливе і в'ється по зеленому світу. Любо тоді й жаркому сонцю глянути з височини і опустити промені в холод скляних вод і прибережним лісам яскраво відбитися у водах. Зеленокудрі! Вони припали разом з польовими квітами до вод і, схилившись, дивляться у них - і не надивляться, і не намилюються світлим образом своїм, і посміхаються до нього, і вітають його, киваючи гіллям...»

М. Гоголь «Страшна помста»

«До чого ж гарно й весело було в нашому городі! Ото як вийти з сіней та подивитися навколо – геть чисто все зелене та буйне. А сад було як зацвіте весною! А що робилося на початку літа – огірки цвітуть, гарбузи цвітуть, картопля цвіте. Цвітуть малина, смородина. Тютюн, квасоля. А соняшника, а маку, буряків, лободи, кропу, моркви. Чого тільки не насадить наша невгамовна мати.»

О. Довженко «Зачарована Десна»

Екологічна інформіна «Рекорди природи»

Світ рослин. Дерева

Найвище дерево в світі – дугласова ялиця. Це вічнозелена рослина родини соснових, яка росла в Британській Колумбії. За вимірами 1902 року вона мала висоту 126,5 м.

Найвище дерево в світі нині – секвойя вічнозелена, що росте в Каліфорнії (США). За вимірами 1990 року її висота становила 110,3 м.

Найвище дерево в Україні – модрина європейська. Вона росла в Рахові. Дереву було 140 років, коли його зрізали. Висота модрини становила 54 м.

Наймасивніше дерево на землі – мамонтове, або секвойядендром велетенський. Нині в США і Національному парку «Секвойя», що розташований в Каліфорнії, росте мамонтове дерево «Генерал Шерман». За вимірами 1980 року його висота становила 83,8 м., обхват стовбура на висоті 1,5 м. від землі дорівнював 34,8 м. Якщо дерево зрізати, то з нього можна зробити 50 п'ятиквартирних будинків або 5 млрд. сірників. На жаль, секвойядендрони поступово зникають з лиця Землі. Нині вони ростуть тільки на західному узбережжі Північної Америки, в Каліфорнії.

В Україні секвойядендрони з'явилися в 1850 році у Криму в Никітському ботанічному саду. Тепер це найстаріші мамонтові дерева в Європі. Росте дерево і в Києві під скляним дахом оранжереї Ботанічного саду ім. академіка О.В.Фоміна.

Найтовще дерево в світі – баобаб. Це порівняно невисоке дерево 10-12 м. Стовбур баобаба досягає в діаметрі 4-10 метрів.

Найстарішим видом дерев, що нині ростуть на землі, є гінкго дволапатево. Ці дерева росли на нашій планеті ще в юрському періоді. Гінкго – листопадове дерево

висотою 30 - 40 м. Росте на сході Китаю. На території України є в Криму – в Нікітському ботанічному саду.

Нині найстарішим деревом лісів Європи вважається дуб, що росте в Зарасайському районі Литви неподалік селища Стельмуж (має вік близько 2 тис. років).

В Україні патріархом серед усіх дерев є 1300-літній дуб, який росте на Рівненщині. Знаменитому запорозькому дубу на о. Хортиця близько 800 років. Висота дерева – 36 м., обхват стовбура біля підніжжя – 6,5 м.

Єдине дерево, що має білу кору – береза. Білий колір корі дерева надає бетулін. Винятком є береза Шмідта, стовбур якої сірий або майже чорний. Береза Шмідта – дерево, яке росте на Далекому Сході Росії. За твердістю вона втричі переважає деревину дуба, а за міцністю наближається до заліза.

Найглибше в землю проникає коріння дикого інжиру (близько 120 м.), що росте на півдні Африки. Глибини 110 м. досягає коріння в'яза.

Трави

Найвища в світі трава – бамбук, велетенський, деревовидний злак з потужним багаторічним солом'яним стеблом. Бамбук – це ще й квіткова рослина, яка найшвидше росте. Так, у тропіках за два місяці він виростає на 20 - 30 м., а за добу за винятково сприятливих умов – більш ніж на 90 см.

Найдовша рослина на землі – індійська ротангова пальма – ліана, що росте в лісах тропічної Азії. Її стебло, як хміль, обвиває одне дерево за другим, досягає довжини понад 300 м.

Найдовша трав'яниста рослина в Україні – хміль звичайний, який за сезон виростає до 10 м.

Листя. Квіти. Плоди

Найбільше листя – у пальми рафії. Воно довше за стовбур і разом з черешками досягає довжини 20 - 25 м.

Найдовше живе листя вельвічії. Це єдина в світі вічнозелена рослина, що не розлучається з своїми двома листками протягом усього свого довгого життя.

Найбільшою квіткою суходолу є рефлезія Арнольда, яка росте в джунглях Індонезії і досягає в діаметрі близько 1 м., а маса її – 4 - 7 кг.

Найменша квіткова рослина нашої планети – вольфія безкоренева з родини ряскових. Це крихітна рослина, що плаває в прісних водоймах, рідко перевищує в діаметрі 1 мм. У цього ботанічного курйозу немає ані листя, ані стебла. Немає й коріння. Необхідні речовини рослина вбирає всією своєю поверхнею, що занурена у воду.

Екологічна година «Народні перекази про рослини і тварин»

Чому не пахне барвінок?

Коли богиня Флора створювала квіти і наділяла їх запахами, то не звернула уваги на синю невеличку квіточку, яка росла поряд з фіалкою. Засумував барвінок і вирішив попросити у Флори, щоб змилостивилась над ним.

- Що ти хочеш?
- Дай мені запаху як іншим квіткам.
- Не можу, адже коли народжується квітка, тоді і запах з'являється.
- То дай мені хоч більше краси.
- Добре, ти будеш більшим від фіалки і цвістимеш набагато довше.

Так і залишився барвінок гарною синьою квіткою, але зовсім без запаху.

Чому тремтить листя осики, а ялина зелена цілий рік?

Колись Ірод зі своїми воїнами шукав Божу Матір, щоб убити Ісуса Христа. Вона попросила у осики захисту.

- Ні, не можу я тебе сховати. Боюсь я Ірода, - відповіла осика. Тоді розкрила свої віти ялина і вкрила ними втікачів. Не знайшов їх Ірод. З того часу і по сьогодні навіть у безвітряну погоду тремтить від страху листя осики, а ялина милує око зеленню.

Чому крім риє землю, а вмирати вилазить на поверхню?

Було у батька двоє синів. Старшого він любив більше, ніж молодшого, бо той був на нього схожий. Прийшла пора синам женитися. Менший був дуже вродливий та й дівчину собі таку знайшов, але без поля. А старший брав багату, міг обійтися без батькової землі, але поступитися своїм не хотів. Прийшов молодший син до батька та й просить:

- Тату, оддайте мені те урочище, що добре родить, бо треба ж і мені якось на світі жити.

- Як Бог дасть, так і буде, - одказує батько. А сам викликав старшого, щоб менший не чув, та й навчив його, що має робити, коли він з меншим прийде на поле. Послухався старший син батька, викопав яму в полі, заховався туди і став чекати. Прийшов уранці батько з меншим сином до поля й питає:

- Земле свята, кому ти суджена будеш, старшому чи меншому?

- Старшому, гукає десь з-під лісу.

- Бачиш, - каже батько, за кого Господь, за того і я. Нічого зробити не можу.

Пішов смутний молодший син до хати. А батько так і не діждався старшого сина, а коли пішов його шукати, то не знайшов його і в схованці, лише побачив маленьку нірку, яка вела десь у бік.

Так старший син став кротом, живе й досі під землею, а відчує смерть, то вилазить на поверхню помирати. Казав же батько молодшому сину: «Як Бог дасть, так і буде.» От Господь і дав як схотів. Молодшому все поле батькове, а старшому – смерть.

Шок - інформація

Скільки шкірок тварин потрібно на шубу? :

12 - 15 шкірок рисі, 16 - 20 бобрів, 5 - 7 барсів, 130 - 200 шиншил, 26 - 34 болотних бобрів, 180 - 240 горностаїв, 10 - 24 лисиць, 4 - 5 леопардів, 36 - 65 норок, 60 - 120 вихухолів, 13 - 20 видр, 20 - 30 єнотів, 36 - 65 соболів, 100 - 400 білок, 3 - 5 тигрів, 3 - 5 вовків.

Диво - калейдоскоп «Пам'ятки природи Сумщини»

Пізнання навколишнього світу, маленькою частиною якого є людина, завжди йде двома шляхами: через розум і через серце. Всім відомий вираз «Світ не пізнати, не знаючи свого краю». До цього можна додати: полюбити природу неможливо, не полюбивши рідної землі.

Сумщина – чудовий край річок та озер, незайманих боліт і родючих ланів, соснових лісів та дібров, березових гаїв. Неповторною природою краю свого часу захоплювались Тарас Шевченко та Антон Чехов, педагог Костянтин Ушинський та генерал Михайло Драгоманов, композитор Петро Чайковський та багато інших видатних людей.

Всього в області 60 пам'яток природи. З них 3 – загальнодержавного і 57 – місцевого значення.

Оригінальною є пам'ятка природи загальнодержавного значення «Яблуня – колонія» у Кролевецькому районі.

В м. Кролевець є яблуня, яка відрізняється від інших незвичайним виглядом, віком, і що головне – за дивовижною здатністю продовження життя. Завдяки цим особливостям увійшла вона до історії садівництва. Ось згадка про неї з четвертого тому І.В. Мічуріна: «По имеющимся у меня сведениям в Вашем районе имеется оригинальная яблоня, размножающаяся черенками, находящаяся вблизи станции Кролевец ...».

Якщо зробити підрахунки за кількістю стовбурів у яблуневому кущі і їх «кроках» при розселенні та припустити, що це вже четверте або п'яте її покоління, можна визначити, що вік яблуні не менший ніж 200 років.

В чому ж секрет диво-яблуні? Давно вже немає її первісного стовбура. Сьогодні на площі близько 600 м² лежать у різних напрямках 15 стовбурів – її дітей та онуків, а може правнуків та праправнуків.

Місцевими жителями помічено, що коли дереву приходить час відмирати, нахилиє воно своє віття до матері- землі і вона приголублює його, даючи змогу укорінитись. Набравшись сили вже не віти, а стовбури деревець піднімаються вгору, рясно вкриваючись цвітом, а потім і яблуками.

Коротенька візитка яблуні: дерева сильнорослі з вираженим опусканням гілок донизу. Плоди середнього розміру, округлої форми. Мають колір основний рожевий з яскраво-червоними смугами, на смак кисло-солодкі з терпкуватим присмаком. Плоди ранньо-середнього строку плодоношення. Оскільки яблуня утворює цілий сад, то кожного року плодоносить тільки половина дерев. За рішенням виконкому обласної ради яблуня була визначена як пам'ятка природи місцевого значення під назвою «яблуня-колонія». В грудні 1998 року Указом Президента України її статус був підвищений до пам'ятки загальнодержавного значення. Яблуня стала однією з перлин нашого краю.

Лісове озеро

Озеро має прадавню історію. Його утворення вчені пов'язують ще з льодовиковим періодом. Велетенські зсуви гір загородили дорогу талим водам і створили крижану водну чашу площею в 7 гектарів. Ще й по цей день озеро не згубило тої холоднечі, що одержало від льодовика у спадок.

Коли схили гір уже покрилися лісами, природа обдарувала озеро ще одним надзвичайно дорогим дарунком – вималювала його в колір весняного пагона молоді верби. Не в ніжну голубінь, як більшість озер світу, не тінисто-чорним пензлем змалювала його п'ятиметрову глибочінь, а саме колір весняного пагона молоді верби.

Північна сторона озера, де в ньому пробиваються лісові струмки, зветься Гузир. Там найбільше чистоводної риби: окунів, щук, линків. З південної сторони дно в озері мулкіше. Тут домує червоний карась, в'юн. Та найчисельніший в озері річковий рак. Межиричани про цих мешканців озера говорять так:

- Раків там стільки і раки там такі, що без чобіт у воду не сунься. Враз по коліна одхвять. Та чорні, та циганисті, та моргунисті, ну чисто тобі крокодили, а не раки.

Шелехівське озеро має велике значення для покращення гідрологічного режиму середовища. Воно є улюбленим місцем відпочинку.

Перлина українського степу

Перші науково-практичні згадки про офіційно зареєстровану Сумським окружкомом 13 липня 1928 року перлину «Михайлівська цілина» - відомі ще з 1906 року. А якщо йти за пов'язаними зі степом історичними іменами та подіями

загальнонаціонального масштабу, то її осяйні золоті сторінки сягають у глибину до трьох - п'яти минулих століть.

Документально підтверджена історія заповідника і кінного заводу починається з кінця XVII століття. Володарями козацького степу Михайлівки і михайлівських земель у різні роки були: племінник гетьмана Мазепи – Обідовський, пізніше – шурина гадяцького полковника Павла Полуботка – Михайло Васильович Самойлович. Про це свідчить напис на кіоті Михайлівської Різдва Богородиці Церкви за 1687 рік (прикро, що чудова церква не збереглася, кіот і царські врата збереглися в запасниках київського музею).

Володіли Михайлівкою і Іваненки – нащадки браславського полковника Григорія Іваненка. А у XIX столітті перейшли Михайлівка і кінний завод з сіножатями та випасами нащадкам Павла Полуботка по жіночій лінії – графам Капністам – як весільний посаг.

Кінний завод поставляв до царського війська виїжджених коней – орловських рисаків, і фураж – високоякісне степове сіно. Тому землі кінного заводу не розорювались, а використовувались лише як сіножаті і випаси.

Отож на вододілі Сули і Псла зберігся в первісному, правічному, цілинному стані маленький шматочок легендарного Дикого Поля.

У кінці XIX-го на початку XX-го століття Головним Земельним Державним Департаментом Росії було розглянуто питання про стан природних кормових угідь, які збереглися в цілинному нерозораному вигляді у південних губерніях Росії, в тому числі і Харківській, до складу якої входив тоді і Лебединський повіт. Вчені дійшли висновку, що в науковому, ботанічному відношенні ці території збереглися якнайкраще і можуть бути зразком, еталоном.

Громадськість Харкова, відомі наукові авторитети Докучаєв і Костичев підтримують пропозиції і навіть готують проект листа-звернення до царського уряду про виділення коштів для створення заповідника: «... на землях конного заводу графа Капніста, что в Лебединском уезде Харьковской губернии, к западу от села Екатериновка». Лист-звернення вчених загубився в буревіях революційних переворотів та років громадянської війни.

І все ж зронене «зерно» проросло через роки. А сприяли цьому наші земляки, про діяльність яких на царині охорони природи ми ніколи не згадуємо. Добрими геніями, «хрещеними батьками» Михайлівської цілини були перший директор Лебединського краєзнавчого музею І. Б. Руднев та директор Сумського краєзнавчого музею – Н.Х.Онацький. Саме вони зіграли основну роль у зборі відомостей про цілинні землі, які збереглися на територіях кінних заводів ще в 20 - ті роки, відразу після революції.

Завод після революції 1917 року було націоналізовано, а в кінці 20-х років його було переформовано у племінне господарство «Михайлівське», яке існує і понині. Частина земель була виділена племгосподарству, частина пішла під наділи комунам і колгоспам, а 175 десятин рішенням Сумського Окружного виконавчого комітету в 1928 році було оголошено заповідником місцевого значення під назвою «Михайлівська цілина».

У 1947 році постановою Ради Міністрів УРСР заповідник «Михайлівська цілина» було переведено в ранг заповідників республіканського значення.

До 1961 року заповідник існував як самостійний. В 1961 році степові заповідники «Хомутовський степ», «Кам'яні могили» та «Михайлівська цілина» були об'єднані в Український державний степовий заповідник АН УРСР.

Статус і права одного із відділень Українського степового природного заповідника «Михайлівська цілина» має і сьогодні.

За майже 80 років існування заповідника опубліковано більше 300 наукових праць, присвячених вивченню рослинного і тваринного світу, клімату, ґрунтів, гідрологічного режиму, проблем збереження цілинних степів та впливу людської діяльності на степові екосистеми.

Влітку 1961 року на запрошення свого товариша академіка Петра Погребняка, який вів наукові дослідження, Максим Рильський побував на Михайлівській цілині. Зачудований, вражений красою літнього степу, розмашисто, на всю сторінку книги відгуків написав: «Прекрасний степ, справжня поезія». А пізніше, восени 1961 року, відпочиваючи в Гагрі, написав вірша «Стрепет і хохітва» і присвятив його заповіднику.

До речі, свої поезії «Михайлівській цілині» присвячували також багато поетів-сумчан: Олекса Ющенко, Дмитро Білоус, Анатолій Таран, Анатолій Гризун, Микола Гриценко, Василь Чубур. Пропонуємо до вашої уваги деякі з них:

Д. Білоус «Михайлівська цілина»

*Ковила золотиться
промінцями осоння ранкового,
Наче пір'я жар - птиці
із дитячого саду казкового.
Ковила, ковила,
ти в далекі віки повела.
Ластівки цвіркотливі,
слід росистий (зайцями попетляно).
І суніці цнотливі
із трави виглядають кокетливо.
Над блакиттю волошок
куцик спекою дихає зморено,
Зеленіє горошок
Там, де плугом ніколи не орано.
Степе любий та милий!
глянеш, повний душевного трепету,-
Та ж колись тут ходили
тільки коні козацькі та стрепети!
Ти не міг, дивний степе,
серця не розтривожити чулого,
Та ж зберіг ти під небом
цілий світ золотого минулого!
Цілина, цілина,
наших сивих віків дивина!*

В. Чубур Заповідник «Михайлівська цілина»

*Невидимими стали далекі стоги -
Ніби в змові таємній зі мною.
Степ - незайманий плугом - укрили сніги
В сотні, а може тисячі літ глибиною.
І дивлюся крізь мить, неозорену мить,
На безвітряний лет снігопаду
А верхівка стеблини над настом тремтить -
Погляд вітряний теж має владу.
Висотою у вік сніговий те стебло
Знає віку надсніжного болі.
Й розуміє воно: заподіяти зло
Може й погляд людський. Мимоволі.
В недоречності очі свої відведу, -
Сполохав ту стеблину, а нащо?
І вгрузаючи в сніг, цілиною піду,
Сам собі і нацадок і пращур.
Заповідне коріння тримається снів,*

*Хоч весною і тягнеться вгору...
Божеволіє совість від чистих снігів,
Від сліпучого світла докору.*

Групою ентузіастів-науковців, разом з ОДА був підготовлений проект розвитку заповідника «Михайлівська цілина» в ХХІ столітті «Національний природний парк «Козацький степ» ім. Петра Калнишевського». Проект пройшов успішну експертну оцінку. Даний проект – це згусток величезної роботи, проведеної довкола перлини степу «Михайлівська цілина» протягом півтора століття.

Колекція рідкісних рослин СДПУ ім. А.С.Макаренка

В ботанічному саду Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка успішно культивуються 55 видів рослин, занесених до Червоної книги України. Серед них поширені на території Сумської області лісові види – лілея лісова, цибуля ведмежа, тюльпан дібровний, підсніжник білосніжний, коручка чемерниковидна, любка дволиста, лунарія оживаюча, зозулині черевички справжні; рослини луків – рябчики руський і шаховий, косарики тонкі; степів – ковила волосиста й пірчаста, шафран сітчастий, півонія тонколиста, брандушка різнокольорова, сон чорніючий.

Крім того в ботанічному саду зростають рідкісні рослини Карпат і Закарпаття: астра альпійська, астранція велика, білоцвіті весняний і літній, бузок угорський, нарцис вузьколистий, чемерник червонуватий, наперстянка шерстиста, шафрани Гейфелів; Криму – асфоделіна жовта, півонія кримська, підсніжник складчатий, шафран прекрасний і вузьколистий, мачок жовтий та інші.

Ряд видів, які вирощуються в ботанічному саду, охороняються в місцях природного поширення. Це ендеміки Кавказу – підсніжник Борткевича, мак приквітковий, кандик кавказький, півонії Млокосевича і Вітмана, Передкавказзя – рястка дугоподібна, Примор'я – родовик прекрасний, Середньої Азії – тюльпан Кауфмана.

Перелік чарівних місць нашої рідної Сумщини можна продовжувати ще довго. Але це наступного разу. А сьогодні ми хочемо завершити нашу зустріч словами поета - земляка Д. Білоуса:

*Щоб оспівати край батьків,
Його природу мальовничу,
Я доберу найкращих слів,
Я у веселки барв позичу.
Моя земля для мене - рай;
Я все, я все зроблю,
Щоб полюбили ви мій край,
Як я його люблю.*

Примірні питання до вікторини «Чи знаєте ви природу рідного краю?»

Назвіть два види рослин Сумщини, що занесені до Європейського Червоного списку ...

(зіновать Блоцького та астрагал шерстистоквітковий);

Скільки видів риб виявлено на Сумщині?

(41 вид);

Назвіть представника осетрових, який трапляється у водах Сумщини...

(стерлядь - у водах Десни та Сейму, досягає ваги 5 кг.)

Яка рідкісна тварина, що включена до Червоної книги Міжнародного Союзу охорони природи, відновлюється на Сумщині?

(зубр);

Назвіть безхребетних та хребетних тварин, занесених до Європейського Червоного списку...

(мурашка лісова, вухань бурий, сліпак звичайний, вовк, ведмідь бурий, деркач);

Як називається частина Українського степового природного заповідника, що розташована на території Сумщини?

(«Михайлівська цілина», Лебединський район);

Який Національний природний парк був створений за останні роки на території області?

(Деснянсько - Старогутський Національний природний парк у Середино-Будському районі, 1999 рік);

Назвіть найбільш відомі пам'ятки садово - паркового мистецтва загальнодержавного значення...

(Тростянецький лісопарк, Кияницький лісопарк та інші).

Пам'ятники яким тваринам є на території Сумщини?

(Мамонту - в с. Кулішівка Недригайлівського району та свині - м. Ромни Сумської області)

Список рекомендованої літератури:

Кураш І. Пам'ятки природи // Заповідні скарби Сумщини. - Суми, 2001. - С. 166 - 167.

Рухленко О. Яблуня - сад // Нариси історії Кролевця: Зб. наук. праць. - К., 2002. - С.39 - 42.

Бабинець Т. Кролевецька яблуня - колонія // Сумщина. - 2004. - 8 верес.

Малиношевська С. 200 років яблуні - саду // Пенсійний кур'єр. - 2005. - 30 верес.

Мироненко Т. Яблуня - колонія - чудо природи Кролевеччини // Домашня газета. - 2004. - 25 авг.

Нестеренко П. Диво - яблуня // Урядовий кур'єр. - 2004. - 17 черв..

Тарасенко В. Яблуня - колонія // Демокр. Укр. - 1999. - 23 лип.

Хвостенко Г. «Княжа» яблуня // Сумщина. - 1994. - 29 січ.

* * *

Білик Г. Саричева З. Михайлівська цілина: Нарис - путівник. - Х.: Прапор. - 1973. - 43с.

Білоус Д. Михайлівська цілина: Вірш // Білоус Д. Ромен хіба не родич Рима. - К., 1999. - С. 87 -88.

Гриценко М. «Земля така, що бери в обійми»: Вірш // Площа Незалежності, 2. - 2003. - №8. - С. 14.

Прядко О. Михайлівська цілина - заповідник лучного степу // Заповідні скарби Сумщини. - Суми, 2001. - С. 126 - 126.

Цілина цвіте // Л. Шеремет, А.Тишков, О. Царенко. - Суми: Корпункт, 2002. - 20 с.

Золоті сторінки графського степу // Панорама Сумщини. - 2006. - 17 лют.

Світло далекої зірки: Михайлівська цілина 1906 - 2006р. // Панорама Сумщини. - 2006. - 17 лют.

Фоменко О. Спільні корені з «Материнкою» // Площа Незалежності, 2. - 2005. - № 7 - 8. - С. 20 - 21.

Чубур В. Заповідник «Михайлівська цілина» // Сумщина. - 2004. - 8 груд.

Шеремет Л. Коли цвіте ковила // Суми і сумчани. - 2003. - 12 черв.

Шеремет Л. Медоносні рослини заповідника «Михайлівська цілина» // Вісник СДАУ. - 1999, вип. 3. - С.121 - 124.

* * *

Рідкісна краса // Снігур Н., Саєнко В. Смарагдова Сумщина. - Суми, 2002. - С.64 - 65.

Ткаченко Б. Шеліхівщина // Бальзам лебединських лісів: Зб. - Лебедин, 1995. - С.52 - 54.

Бабинець Т. Лебедин. Озеро лебедине // Сумщина. - 2004. - 31 липн.

Хвостенко Г. Льодникове озеро // Сумщина. - 1994. - 29 січн.

* * *

Ботанічний сад Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка. - Суми: Слобожанщина, 2000. - 23 с.

Киба В. Диво поряд: або Ботанічний сад мрії // Сумщина. - 2006. - 15 лип.

Кохан А. Сад - як альтернатива недбалому прогресу // Сумщина - 2006. - 15 квіт.

Нестеренко П. Сумський Ботанічний // Урядовий кур'єр. - 2002. - 10 серп.

Петленко М. За ... сонячним годинником // Сумщина. - 2000. - 3 черв.

Матеріали до години цікавих повідомлень

«Пам'ятники тваринам у чавуні, бронзі, камені, мармурі...»

З глибокої давнини у людей стало традицією увіковічнювати окремі події або конкретних особистостей спорудженням пам'ятників – скульптурних, або архітектурних витворів мистецтва. Споруджують пам'ятники і тваринам за їх заслуги перед людством.

У 1839 році в селі Кулішівка на Сумщині, за розпорядженням графа Головкина проводились земляні роботи, під час яких були виявлені великі кістки. Про знахідку терміново сповістили вчених Харківського університету, звідкіля приїхав професор І.І. Калиниченко. Під його керівництвом роботи були закінчені, а зібрані кістки відправили до Харкова. Їх вивчення дозволило довести, що вони належали мамонту. На цьому місці у 1841 році спорудили 3 - метровий чавунний пам'ятник мамонту.

Нижня частина пам'ятника зібрана з квадратних чавунних плит із зображенням кістяка мамонта на кожній з них. Верхня половина – це усічена чотиригранна піраміда, яка закінчується невеликим майданчиком, оздобленим чавунними візерунковими прикрасами. На плитах, які складають піраміду, відлиті написи, які пояснюють, що на цьому місці у 1839 році знайдено кістяк мамонта, який було передано до Харківського університету.

У древньому Римі споруджено бронзовий пам'ятник вовчиці (на честь братів - близнят Ромула і Рема - засновників Риму; по латині – Рома), яка за легендою врятувала і

вигодувала їх своїм молоком після того, як новонароджені претенденти на престол були кинуті в річку Тібр.

Вважають, що це було у 753 році до нової ери. Багато століть вовчиця стояла на постаменті одна, а у XV столітті нової ери до неї приєднали і малюків Ромула і Рема.

Протягом століть собаку заслужено прославляють та вважають кращим другом і помічником людини. Письменники, поети і вчені різних країн у всі часи прославляли собаку за її розум, вірність і відданість своєму хазяїну. Собаки допомагають мисливцям, охоронникам, пастухам, рятувальникам, пожежникам.

Благородну службу несуть собаки - рятувальники, які розшукують людей під сніговими завалами, після землетрусів та інших катастрофічних явищ. Найбільш пристосовані до цієї роботи сенбернари і вівчарки.

Десятки тисяч людей врятовані собаками цих порід. Рекордсменом був пес Барі, який врятував 40 людей, а 41-й випадок став для нього трагічним. Відкопавши людину з-під снігу, він зігрів її своїм тілом і диханням. Але, коли врятований отямився, то, злякавшись від думки, що перед ним вовк, вихопив ніж і вдарив собаку. Через багато десятиліть (1899) у Парижі було відкрито пам'ятник Барі. На постаменті велика собака сенбернар, на спині якої, міцно тримаючись за шию, сидить маленька дівчинка. У центрі постаменту напис: «Він врятував сорок людей і був вбитий сорок першим...»

У кінці 1925 року в Центральному парку Нью-Йорка було урочисто відкрито пам'ятник вожаку їздових собак – Болто.

Серед дерев – постамент у вигляді скелі, на ньому – бронзова типова собака лайка. Внизу надпис: «Болто». На бронзовій дошці викарбувані слова: «Неприборканому духу їздових собак, які через суворі криги і віроломну воду, через арктичні сніги пройшли естафетою 600 миль і доставили взимку 1825 року із Невану для допомоги до вражених інфекцією Ном антидифтерійну сироватку. ВИТРИВАЛІСТЬ. ВІРНІСТЬ. КМІТЛИВІСТЬ.»

Кінь з давніх-давен був справжнім товаришем і помічником у мирній праці і хлібороба, і пастуха, і у ратних справах вояка.

У різних містах скульптурні зображення коней (самотні і групові) прикрашають площі, парки, фасади споруд, мости.

На багатьох пам'ятниках - верхи на коні видатні історичні особистості. Це мідний вершник у Петербурзі, пам'ятники Б. Хмельницькому та М. Щорсу у Києві.

Одні з найкорисніших видів тварин - корови, бики і телята надихали художників і скульпторів на створення їх образів у малюнку, чеканці, скульптурі.

Давньогрецький скульптор Мирон створив бронзову скульптуру «Телиця», яка збереглась до наших днів.

У місті Лезвардене, на півночі Голландії, споруджено пам'ятник молочній корові. На його постаменті лаконічний напис: «Ус мем» - «Наша мама»

Нинішньому поколінню американців про минуле багатство прерій нагадує пам'ятник *бізону*.

На знак вдячності австралійці спорудили пам'ятник *вівцям*, завдяки розведенню яких піднялась економіка країни.

Пам'ятник *барану* споруджено у шотландському місті Моффат. Він нагадує мешканцям і гостям країни про визначну роль овець (постачальників високоякісної вовни, м'яса і жиру) в історії Шотландії.

Скульптурний пам'ятник *верблюду* можна побачити в містечку Далан-Дзадгад (Монголія), яке розташоване на півночі Гобі - в центрі розведення верблюдів. На високій гранітній глибі в Петербурзі встановлено бронзовий бюст російського мандрівника М.М.Пржевальського. Біля підніжжя постаменту лежить нав'ючений бронзовий двогорбий верблюд, постійний супутник і помічник видатного вченого.

Багато історичних пам'ятників споруджено *свиням*. Кілька століть існує пам'ятник свині у м. Мурса (Португалія). Витесана з каменя, дещо грубувата, статуя стоїть на високому кубічному постаменті.

Найоригінальніший пам'ятник знаходиться у Данії (місто – порт Орхус). Пам'ятник споруджено на головній площі міста перед ратушею. На кам'яному постаменті розляглась велика свиноматка білої датської породи, біля якої розмістились в різних позах поросята.

На Сумщині в м. Ромни споруджено пам'ятник українській свині. Його автор місцевий скульптор О. Федько.

Пам'ятник *бджолам* розміщено в саду дослідної станції бджільництва Польського інституту ветеринарії біля міста Познань.

Є пам'ятники слонам, лосям, оленям, зайцям, мавпам, дельфінам, китам, жабам, голубам, гусям, беркутам, орлам, журавлям, лебедям та іншим представникам тваринного світу.

Для більш детального ознайомлення з пам'ятниками тваринам радимо використати видання:

Заянчковський І. Ф. Пам'ятники животным. - К.: Радянська школа, 1983. - 160 с.

Вступ до зооінженерії. Навчальний посібник / О.В.Крятов, О.М. Царенко, В. І. Ладика, Р.Є. Крятова. -

Суми: Слобожанщина, 2002. - 228 с.

Методико - бібліографічні матеріали на допомогу екологічному вихованню, які надійшли до НМВ ОУНБ за 2000-2006 роки

Мужність і біль Чорнобиля / ОЮБ. - Луганськ, 2006. -40 с.

Чорнобиль... Яке гірке слово, як і сама трава полинь: Сценарій вечора - реквієму, присвячений 20-й річниці трагедії на Чорнобильській АЕС / ОУНБ. - Суми, 2006. - 15 с.

Актуальні проблеми екологічного інформування громадськості в роботі бібліотек: Матеріали Всеукраїнської конференції працівників бібліотек 24-25 березня 2004 року м. Чернігів / Всеукраїнська екологічна ліга. - К., 2005. - 160 с.

Природа глазами души: Подборка материалов / ОЮБ. - Луганск, 2005. - 87 с.

«Усе в природі має свою душу»: Усний журнал / ЦБ. - Білопілля, 2004. - 16 с.

«Калинові гаї, чому ви не веселі?»: Сценарій вечора-спогаду, присвяченого Чорнобильській трагедії / ЦРБ. - Конотоп, 2003. - 11 с.

Сільськогосподарська екологія: Метод. реком. на допомогу бібліотечним працівникам / ОУНБ. - Суми, 2002. - 14 с.

Ясніла в кожній квітці давнина: Літер. свято / ЦБ. – Глухів, 2002. - 16 с.

Біль наш Чорнобиль: Сценарій вечора / ОУНБ. - Суми, 2001. - 14 с.

Екологічний резонанс: Метод.-бібліогр. матеріали на допомогу бібліотекам / ОУНБ. - Рівне, 2001. - 44 с.

Екологія і сучасність: Метод. матеріали на допомогу популяризації екологічних знань / ДОУНБ.- Дніпропетровськ, 2001. - 89 с.

Робота Рівненської державної обласної бібліотеки в рамках реалізації проекту «Екологічний резонанс»: Інформ. довідка / НПБУ, Інформ. центр з питань культури і мистецтва. - К., 2001. - 8 с.

Вітаміни-помічники: Сценарій гри-вікторини для учнів 1-2 класів та дітей дошкільного віку / ЦБ. - Білопіль, 2000. - 4 с.

Ми і наша земля: Інструкт-метод. лист на допомогу екологічному вихованню дітей / ЦБ. - Ямпіль, 2000. - 3 с.

Прекрасні супутники наші: Сценарій літер.-музич. свята / ЦБ. - Глухів, 2000. - 6 с.

«Ти прекрасна, земле!»: Добірка віршів до дня землі / ЦБ. - Ямпіль, 2000. - 4 с.

«Я доброте училася у природи»: Сценарій літер.-музич. вечера / ЦБ. - Ямпіль, 2000. - 6 с.

Зміст

Вступ	1
Правові аспекти екології	2
Матеріали до дайджесту «Природа і людина: тривоги сьогодення»	3
Матеріали до екологічного досьє «Екологічна свідомість українців: традиції і сьогодення»	4
Літературне лото «Красою душу напоїти»	5
Екологічна інформіна «Рекорди природи»	6
Екологічна година «Народні перекази про рослини і тварин»	7
Шок – інформація	8
Диво - калейдоскоп «Пам'ятки природи Сумщини»	8
Лісове озеро	10
Перлина українського степу	10
Колекція рідкісних рослин СДПУ ім. А.С.Макаренка	13
Примірні питання до вікторини «Чи знаєте ви природу рідного краю?»	13
Список рекомендованої літератури.....	14
Матеріали до години цікавих повідомлень «Пам'ятники тваринам у чавуні, бронзі, камені, мармурі...»	15
Методико - бібліографічні матеріали на допомогу екологічному вихованню, які надійшли до НМВ ОУНБ за 2000-2006 роки.....	17

матеріал підготувала

Фесенко Н.В., головний методист
науково-методичного відділу Сумської
обласної універсальної наукової
бібліотеки

Суми 2007